

ז'ר' יוחנן וריש לקיש דאמרי תרוייהו: 'נכסי עליך' – לפני שביעית, אין יורד לתוך שדהו ואין אוכל מן הנוטות. הגיע שביעית – אינו יורד לתוך שדהו אבל אוכל הוא את הנוטות'. משמע שפירות שעל האילן היוצאים החוצה – אינם הפקר, ואסור לכל אדם ליטלם [ומבואר בראשונים כאן שאין בזה שום חידוש, שהרי כתבו שלא הוצרך התנא לומר שהנוטות אסורים על המודר קודם שביעית, ורק משום הסיפא נקטה]. דין זה פשוט וברור, וכן עולה מהסוגיא בב"מ כא:

אך יש לעיין במקומות שמצויים אנשים או ילדים הנוטלים פירות אלו שלא ברשות, האם יש בדבר יאוש בעלים, כדרך שאמרו בגמרא שם אודות פירות הנוטלים שמתקלקלים משקצים ורמשים, או שמא כיון שהבעלים מקפידים כשוראים את הנוטלים, אין כאן יאוש. וכן מסתבר.

(ע"ב) 'ארעא נמי אפקרה'. הראשונים גרסו 'רחמנא אפקרה'. מכאן ומעוד מקומות בש"ס, הוכיחו המב"ט (בשו"ת ח"א י"א כא) ובנו המהרי"ט (ח"א מג) שהפקר של שביעית – התורה היא שעשאתו ואינו תלוי ביד האדם כלל, שאפילו לא יטוש את שדהו כמצות התורה – השדה מופקרת ועומדת ממילא. ובוה דחו את שיטת מרן הבית-יוסף (שו"ת אבקת וכלל כב כד) שההפקר תלוי באדם, ואם יעבור על מצות 'ונטשתה' – אין השדה מופקרת.

וכבר האריכו האחרונים בדבר. ע' במנחת חינוך מצוה פד שהסתפק בשאלה זו. ובפאת השלחן (כג, כט) חלק על המהרי"ט ודחה ראיותיו. מאידך, בחזון איש (שביעית יט, כד) כתב שרהיטת הסוגיות משמע שמופקר מאליו, ואף הסתפק שם בדעת הבית-יוסף עצמו. וע"ע בספר תורת הארץ ח, יח-כד; מבוא לשבת הארץ, יא ושם כתב שלא אמר הב"י אלא כשמשמר שדהו בפירוש אבל כשהיא גדורה ממילא הוי הפקר; מעדני ארץ שביעית ד ה. ושמעתי מהגאון רבי אפרים בורודיאנסקי זצ"ל (בשיעור לפני כשלושים שנה) לחדש שדברי הב"י אינם אמורים אלא בנוגע לדיני המעשרות, שאם לא הפקיר חייבים הפירות במעשרות, אבל לענין רשות אחרים, מודה הוא שהפירות מופקרים. ובוה סרו כל התמיהות על שיטה זו. וכן דייק במקור הדברים. ונדפסו הדברים עם תגובות בצידם, בקובץ 'מוריה' (שנה תשיעית, גליונות צז-צח צט-ק).

בגוף דברי הגמרא, הקשה באבני מילואים (עב, ב): מי גרע הפקר הקרקע מהמשכיר את שדהו, שהרי הקרקע נשארת שייכת לבעלים ואינה הפקר אלא לענין הליכת אנשים לצורך אכילת הפירות, ובאופן זמני בלבד. והרי המשכיר שאסר בקונם את הנכס המושכר, חל הקונם ומפקיע מידי שעבוד (ע' להלן מו: בר"ן ד"ה היכ), וא"כ מדוע לא יחול הנדר על הקרקע לאסור דריסת רגל לאחרים? והמגיה על האבני-מילואים תירץ שהפקר הקרקע אלים יותר משכירות, שהואיל ואמרה תורה כי לי הארץ הרי הפקירה התורה את גוף הקרקע, שלא כבשכירות שהגוף שייך למשכיר ואין לשוכר אלא שעבוד.

דף מג

'בשלמא לא ילונו – דקא מהני ליה, אלא לא ילוה הימנו מאי קא מהני ליה? ובשלמא לא ילוה הימנו ולא יקח הימנו דקמיתהני מיניה, אלא לא ישאל הימנו מאי קא מיתהני מיניה? בספר אור שמח (נדריים ז, טו) פרש פרוש חדש בדברי הגמרא; הלוואת כסף לאדם הזקוק לכך – מצות עשה היא מן התורה, ככתוב: אם כסף תלוה – חובה. לעומת זאת השאלת כלים, לא מצאנו שתחשב מצוה [וכן

הוכיח מתשובת הר"ן עש"ך חו"מ עב, כט]. והרי נחלקו רבי אמי ורבי אסי (לעיל לג): לענין החזרת אבידה כשנכסי בעל אבידה אסורים על המחזיר, האם הרווחת 'פרוטה דרב יוסף' נחשבת הנאה או לא. אף כאן, לדעת המתיר להחזיר אבידה ואינו אוסר משום הרווחת פרוטה, יהא כמו כן מותר ללוות כסף אעפ"י שהמלוה עוסק במצוה ונפטר מצדקה לעני באותה שעה. וזהו שמקשה הגמרא תחילה מדוע אסור להלוות. ושוב מקשה אף לדעת האוסר משום הרווחת פרוטה דרב יוסף, שמא יודמן לו עני בעת ההלוואה, תינח בהלוואה אבל שאלה שאיננה מצוה, מה הנאתו.

יש להעיר שלפי מה שכתב בבית מאיר (מובא לעיל שם), אין שייך לאסור משום פרוטה דר"י אלא גבי אבידה שנהנה מחפץ האסור עליו בהנאה, משא"כ בהלוואה. ועוד יש מקום לחלק בין אבידה שנפטר מצדקה בכל משך זמן הטיפול בזה, ובין מעשה חד פעמי של הלוואה, שכאן יודו כולם לסברת 'לא שכח' ואינה חשובה הנאה.

(ע"ב) 'המפקיר את שדהו, כל שלשה ימים יכול לחזור בו'. הטעם מבואר בסמוך, מפני תקנת הרמאים שמפקירים שדותיהם ומיד חוזרים בהם, כדי לפטור עצמם ממעשר. לכך תקנו שעד שלשה ימים אינו כהפקר גמור לפטור ממעשרות, שלכך יכול לחזור בו, ואם בא להיפטר ממעשרות צריך להישאר בהפקרו שלשה ימים, ובינתיים ילקטו אחרים מהפירות שהרשות נתונה להם מיד [הגם שיכול לחזור בו, אך כל עוד לא חזר – רשות ביד כל אדם ללקוט ולאכול] – על כן הרמאים שאין בדעתם להפקר ממש יימנעו מלעשות זאת (עפ"י פהרא"ש).

וכן מוכח שכל אדם רשאי ללקוט מיד, ממה שאמרו להלן בגמרא דמדאורייתא הפירות הפקר [ואמנם אילו היה חשש רמאות, היה לחוש מדאורייתא לכך ולחייב במעשר, אבל לאחר שחכמים תקנו למניעת הרמאים, שוב אין לחוש לרמאים הלכך פטור]. והרי אם נאמר שחכמים עיכבו את ההפקר מלחול שלשה ימים, הרי סוף סוף אין כאן הפקר.

מבואר בגמרא (לדעת רבי יוחנן, וכן מהמשך הסוגיא) שלדעת רבי יוסי ההפקר כמתנה שאינו יוצא מרשות הבעלים עד שיבוא לידי הזוכה. ויש לשאול הרי משמע מן המשנה שלענין מודר הנאה בשביעית, לא חלק רבי יוסי שמותר למודר לאכול פירות לפי שזוכה הוא מן ההפקר, כפי שסתמה המשנה הקודמת. והלא כל דין הפקר – משביעית הוא נלמד וא"כ מדוע נחלק ביניהם? ויש לומר שחילוק יש לדעת רבי יוסי בין הפקר שהאדם פועל, שאין הדבר יוצא מרשותו מיידית, לכל הפקר שהתורה עושה שיוצא הדבר מרשותו מיד. וכן מפורש בירושלמי (נדריים ד, י) 'מודה רבי יוסי בהפקר תורה'. [ואף לדעת הסוברים שבשביעית – מצוה על האדם להפקיר ואינו מופקר מאליו, מ"מ האדם אינו אלא נוטש את שדהו, וכשנוטש – השדה מופקרת מדין תורה. תדע, שאם האדם הוא המפקיר, היה צריך בפני שלשה או עכ"פ בפני אחד לדעת הרמב"ם שמדאורייתא אין הפקר מועיל בינו לבין עצמו? אלא ודאי התורה היא שמפקירה את השדה]. וכן יש להוכיח מהבבלי במקום אחר, לענין לקט שכחה ופאה.

ובזה מובן החילוק שכתב הנת"ב – המשפט (רסב, ג) שאדם שהתייאש מחפץ, אם אינו אבוד אלא ממנו אבל מצוי אצל אחרים – עדיין שלו הוא אף כי מותר לאחרים לזכות בו, שאינו יוצא מרשותו עד דאתי לרשות זוכה. לא כן בחפץ האבוד ממנו ומכל אדם, פקעה בעלותו מיד. והסבר הדבר כאמור שכשהדבר תלוי בדעת הבעלים, אינו מופקע ממנו מיידית אך כשההפקר או הסיבה ליאוש אינו תלוי בדעת האדם, יוצא מרשותו מיד (מרחשת, קונטרס בענין יאוש א).

ב. המודר הנאה מחברו, אינו יורד לתוך שדה חברו בשביעית כדי ללקט מפירותיו. לדברי עולא, מדובר באילנות העומדים על הגבולים, שיכול ללקט מבחוץ הלכך כניסתו אסורה משום דריסת הרגל. ולדברי רבי שמעון בן אליקים אסור להיכנס בכל אופן, אעפ"י שהתורה הפקירה את הקרקע לצורך לקיטת הפירות – גזירה שמא ישהה בעמידה. ואין חילוק אם נדר קודם השביעית או בשביעית עצמה. הלכה כר"ש בן אליקים שגוזרים שמא ישהה בעמידה (עפ"י רמב"ם, ריטב"א וש"פ). נדר הימנו מאכל – יורד לתוך שדהו, שאין דריסת רגל בכלל הנדר.

לקיטת הפירות הנוטות; אם נדר 'מנכסי' – מותר ללקטם בשביעית שהרי הם הפקר ואינם בכלל 'נכסי' כנ"ל. ואם 'מנכסי' [אלו], אם נדר לפני שביעית – אינו אוכל מן הנוטות שהרי אדם אוסר דבר שלו לכשיצאו מרשותו כאמור. ואם בשביעית נדר – אוכל, שאין אדם אוסר דבר שאינו שלו.

א. מדובר בפירות מופקרים. לדעת המבי"ט (בתשובה ח"א י יא) ומהרי"ט (ח"א מג), אין הדבר תלוי בבעלים אם הפקירו בפועל אם לא אלא התורה הפקיעתם הימנו. ואין כן דעת הבית-יוסף (אבקת רוכל כב כד).

ב. בפירות האילנות העומדים על הגבולים, אפשר שאין רשות להיכנס לשדה כיון שיכולים ליטול בלא כניסה. ויתכן שאין אסור הדבר אלא במודר הנאה כנ"ל (עפ"י פירוש הרא"ש. ובמאירי משמע שפשוט שאסור להיכנס כשאפשר מבחוץ. ושמא אף הרא"ש לא הסתפק אלא כשנוח לו יותר ללקטם מבפנים. וצ"ע).

דפים מב – מג

סו. מה דינם של השאלה, הלוואה, קניה ומכירה במודרי הנאה?

אסור להלוות למודר הנאה, להשאילו, ולמכור לו – מפני שמהנהו [ישנם אופנים שהמכירה מותרת, כאשר כל ההנאה של המוכר – כדלעיל לא]. ללוות ולשאול ולקנות, המדיר מהמודר; לדברי רבי יוסי בר' חנינא: מותר. ולדברי אביי: אסור – גזירה לשאול משום להשאיל וכו'. (ודוקא בכגון זה גזרו, אבל לא בהנאה גמורה – אלא מותר למודר להנות את המדיר ואין חוששים שמא יהנה המדיר את המודר. ר"ן). משנתנו כרבי אליעזר האוסר 'ויתור' במודר הנאה, אבל לדעת התנאים המתירים 'ויתור', מותר להשאילו כלים שאין רגילים להשכירם (כדלעיל לב-לג. עפ"י ר"ן).

דף מג

סז. א. האוסר בקונם את חרישתו בשדהו לעולם, מפני סירובו של חברו להשאיל לו פרתו – מה נכלל באיסור זה?

ב. המודר הנאה מחברו, האם מותר למדיר לגרום הנאה למודר בדרך עקיפה?
ג. האם מותר לאדם להפקיר ממונו כדי שיבוא המודר ויטלנו?

א. מי שביקש מחברו את פרתו לשאלה, ואמר לו: אינה פנויה. ואמר המבקש: 'קונם שדי שאני חורש בה לעולם'; אם דרכו לחרוש (בעצמו) – הוא אסור, וכל אדם מותרים (שאינן במשמעות לשונו אלא חרישתו בלבד). ואם אין דרכו לחרוש – הוא וכל אדם אסורים.

ב. שנינו: המודר הנאה מחברו, ואין לו מה יאכל (לאו דוקא אלא דיבר בהווה. עתוס' ופרא"ש) – הולך המדיר אצל החנוני ואומר: איש פלוני מודר ממני הנאה ואיני יודע מה אעשה. והוא נותן לו, ובא ונוטל מזה. וכן כשהיה לו צורך לבנות בית או לגדור גדר, הולך המדיר לפועלים ואומר להם כיוצא בזה. וכן כשהיו מהלכים בדרך ואין לו מה יאכל – נותן לאחר לשום מתנה והלה מותר בה.

א. כל שכן שאם לא אמר לאדם מסויים אלא אמר 'כל הון אינו מפסיד' – מותר (ר"ן עפ"י גמרא בכתובות).

ב. אין המדיר חייב לשלם לחנוני את מה שנתן למודר, אלא אם רצה משלם. שאם היה חייב – הרי זו עשיית שליחות שלו, ואסור (ר"ן; תוס'; פרא"ש).

ג. היו המדיר והמודר מהלכים בדרך ואין למודר מה יאכל, ואין עמהם אחר – המדיר מניח ממאכליו על הסלע או על הגדר ואומר: הרי הם מופקרים לכל מי שיחפוץ. והלה נוטל ואוכל. רבי יוסי אוסר. רבי יוחנן פירש טעמו של רבי יוסי שסבר הפקר כמתנה, שאינו יוצא מרשות בעליו עד שיבוא לידי זוכה, נמצא שהמודר נהנה מנכסי המדיר. [ואף על פי שרבי יוסי (בברייתא) התיר באופן שהפקרו קדם לגדרו – זהו מפני שהנודר אין דעתו על מה שהפקיר]. ורבי הקשה על כך [לדחות סברא זו שאין דעתו על מה שהפקיר]. והסיק שטעמו של רבי יוסי הוא גזרה משום מתנת בית חורון. (פירוש, שמא יפרש שאין עושה כן אלא כדי שיבוא ויאכל, בדומה למעשה שהיה בבית חורון. לכך אסר אף מפקיר בסתם, אם לא שקדם ההפקר לגדר).

א. סוגית הגמרא להלן כרבי יוחנן, ואולם יש לנקוט כפי שהסיק רבא (עפ"י ר"ן).

ב. גם לחכמים לא התירו אלא כשאין לו מה יאכל (פרא"ש ותוס') – 'למדנו שכל הערמות אסורות בין ברבים בין ביחיד בנדרים, שלא התירו אלא בשעת הדחק שאין לו מה יאכל'. לשון הרב רבי אליעזר ממ"ץ (תוס').

דפים מג – מד

סח. א. האם ההפקר חל מיד או לא חל עד שיבוא לרשות זוכה? מאי נפקא מינה?
ב. המפקיר את שדהו לעולם או לזמן מוגבל, האם ומתי יכול לחזור בו? מה דינה לענין תרומות ומעשרות לאוכל מפירותיה?

א. כאמור, לדברי רבי יוחנן בדעת רבי יוסי, ההפקר אינו חל עד שבא לרשות זוכה. ומפני כן אסר רבי יוסי למודר ליטול מנכסי המדיר המופקרים. ולמסקנת רבא אף לרבי יוסי יצא ההפקר מרשותו מיד (ובמודר הנאה בלבד אסר משום גזירה).

נפקותא נוספת מבוארת בגמרא, לענין תרומות ומעשרות משדה מופקרת, שאם נוקטים שאין יוצא מרשותו מיד, הרי שהמפקיר שדהו וחזר בו קודם שזכה בה אחר – חייב במעשרות מן הדין. ואילו לחכמים (ולרבא אף לרבי יוסי כנ"ל) פטור מדאורייתא.

לדברי עולא, אף חכמים החולקים על רבי יוסי מודים במפקיר שדהו לזמן מוגבל, ליום אחד, לשבת אחת ואפילו לשבוע (= שבע שנים) אחד, שעדיין אגוד הוא בשדה ואומדים דעתו שאין נוח לו שיצא מרשותו מיד, כל עוד לא זכה בו אחר. ואילו ריש לקיש אינו מחלק בכך.

לפי תירוץ אחד בגמרא (מה. לפירוש הר"ן) מודה רבי יוסי במפקיר בפני שלשה אנשים שיוצא מרשותו מיד, שאינו דומה כלל למתנה. ורק במפקיר בפני אחד או שנים הרי זה דומה למתנה, שאינו מפקיר אלא על דעתם.

פרא"ש צדד לפרש דברי הגמרא באופן אחר, ולפירושו אין מקור לחילוק זה בדעת רבי יוסי.